

Чорнобиль

ДОКУМЕНТИ
ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ЦК КПУ
(1986–1988)

Чорнобиль:

ДОКУМЕНТИ ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ
ЦК КПУ (1986–1988) / Упор.:
О.В.БАЖАН, О.Г.БАЖАН, Г.В.БОРЯК,
С.І.ВЛАСЕНКО. – К.: ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ, ЦЕНТРАЛЬНИЙ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ
УКРАЇНИ, 2017. – 830 с.

Понад тридцять років минуло з часу аварії на 4-му енергоблоці Чорнобильської атомної електростанції, розташованої на півночі Київської області. Практично з перших днів звістка про цю подію поширилась у світі, викликаючи різні почуття – від шоку до здивування (хіба таке можливе?) й обурення. Величезний масив різноманітної інформації з'явився за минулі роки про її передумови, причини, хід аварії, залучення величезних інтелектуальних і матеріально-технічних

ресурсів при намаганнях мінімізувати її наслідки, що й понині залишаються болючими для багатьох і багатьох людей. Проте серед низки публіцистичних видань, наукових та науково-популярних праць, монографій і статей із різних галузей сучасного знання з проблеми, найбільш інформативними й важливими для розуміння процесів, що відбувались у суспільстві впродовж поставарійного часу є, безумовно, збірники документів, які дають можливість заглибитися в минулу реальність, зрозуміти та оцінити вірність чи помилковість ужитих кроків, дій владних структур та широкого загалу.

Інститут історії України НАНУ за роки незалежності видав чимало збірників документів із різних аспектів вітчизняної історії, в тому числі й з питань Чорнобильської катастрофи (публікації документів і матеріалів «Чорнобиль: проблеми здоров'я населення», у двох частинах, 1995 р.; «Чорнобильська трагедія», 1996 р.). У 2016 р. було затверджено до друку, а 2017 р. на поліграфічній базі інституту видано (дуже обмеженим накладом) підготовлену спільно з Центральним державним архівом громадських об'єднань України надзвичайно цінну для дослідників проблеми та всіх зацікавлених книгу «Чорнобиль: Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988)».

Показово, що в поставарійний час в УРСР ішло дублювання змін організаційних структур управління вирішенням посталих проблем, які відбивали рівень розуміння ситуації, її сприйняття й оцінку масштабів. Якщо в перші години подія на ЧАЕС сприймалась у міністерстві енергетики СРСР як локальна, то вже до кінця дня 26 квітня 1986 р. нею почав займатися союзний уряд (Урядову комісію СРСР із ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС було створено розпорядженням Ради Міністрів СРСР від 26 квітня 1986 р.).

В УРСР 30 квітня сформовано Оперативну групу з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС при Раді Міністрів УРСР. 29 квітня в Москві відбулося перше засідання Оперативної групи політбюро ЦК КПРС. 3 травня аналогічна структура з'явилася в республіці.

Ураховуючи, що комуністична партія у СРСР була «керівною та спрямовуючою силою», на неї ліг весь тягар прийняття рішень та відповідальність за ситуацію, яка склалася. А оскільки КПУ була ставлеником центру в республіці, а її діяльність підпорядковувалася Москві, відповідальність за ситуацію на місцях повною мірою лежала на українських керівниках. Опубліковані у збірнику документи засвідчують як вторинність республіканського керівництва у прийнятті рішень, так і неготовність партійної, наукової, інженерно-технічної еліти країни до розвитку подій під час найбільшої техногенної катастрофи ХХ ст.

Запропонований увазі дослідників і зацікавлених читачів збірник документів дає можливість зрозуміти всю складність і багатоаспектність проблем, що постали перед ЦК Компартії України через аварію. До книги включено протоколи засідань Оперативної групи політбюро ЦК КПУ (ОГ ПБ ЦК КПУ) та їх стенограми, яких із 3 травня 1986 (моменту утворення) й до 16 листопада 1987 рр. відбулося 55. Останнім документом, що поданий у книзі – прийняте через рік після останнього засідання, рішення Оперативної групи політбюро ЦК Компартії України від 9 листопада 1988 р. Тобто ОГ ПБ ЦК КПУ лише рік активно займалася чорнобильськими проблемами, що підтверджує думку колишнього директора Запорізької АЕС та багатолітнього керівника об'єкта «Укриття» над зруйнованим 4-м енергоблоком ЧАЕС В.І.Купного про те, що ЦК Компартії України з 1987 р. практично самоусунувся від вирішення проблем станції, зони відчуження та інших, важливих для успішного налагодження в республіці нормального життя.

Матеріали збірника засвідчують різну інтенсивність проведення засідань упродовж року. Якщо у травні 1986 р., із моменту утворення Оперативної групи, не було засідань лише шість днів, то у червні – їх було тільки 11, у липні – 6, серпні й вересні – по 4, у жовтні – 3, листопаді та грудні – по 1. Оскільки подолання наслідків аварії на ЧАЕС виявилось нереальним (можна було говорити тільки про їх мінімізацію), а сам процес виявився затяжним і перейшов у площину щоденної цілеспрямованої господарської роботи, ЦК КПУ та Рада Міністрів УРСР на виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про організацію управління роботами з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, 14 жовтня 1986 р. створили Республіканську комісію з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, очолювану Є.В.Качаловським, передоручивши їй весь комплекс проблем.

Оперативна група ПБ ЦК КПУ у травні 1986 р. створювалася, як зазначається в постанові, для «систематичного зв'язку з Урядовою комісією (мається на увазі комісія ЦК КПРС у Москві – Н.Б.) й організації оперативного виконання її рішень, а також для координації дій республіканських, обласних і міських органів та вирішення інших завдань, що виникали». Увага оперативної групи

мала бути сконцентрована насамперед на здійсненні заходів із ліквідації наслідків аварії; евакуації з небезпечних зон населення, його розміщення, надання кваліфікованої медичної допомоги, організації навчання дітей і розміщенні дошкільнят у дитячих закладах; проведенні роз'яснювальної роботи серед населення; забезпеченні безперервного контролю стану довкілля та здійсненні необхідних заходів з його нормалізації; підвищенні мобілізаційної готовності в разі ускладнення обстановки; на контролі за проведенням сільськогосподарських робіт, станом тваринництва та якістю продуктів сільськогосподарського виробництва; оцінці обстановки, що склалась в м. Київ, Київській області та інших містах республіки й підготовці відповідної інформації. Тобто перелік напрямів роботи переконливо засвідчував, що аварія лише на одному блоці АЕС створила величезне та складне коло проблем системного характеру, вирішення яких і через тридцять років не є остаточним.

Організувати роботу по всіх цих напрямках доручалося О.П.Ляшкові – голові Ради Міністрів УРСР (керівник групи), Б.В.Качурі – секретареві ЦК КПУ, Є.В.Качаловському – першому заступникові голови Ради Міністрів УРСР, В.А.Івашкові – секретареві ЦК КПУ з ідеологічної роботи, С.Н.Мусі – голові Комітету державної безпеки УРСР, Г.І.Ревенкові – першому секретареві Київського обласного комітету КПУ, В.А.Згурському – голові виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів, І.Д.Гладушеві – міністрові внутрішніх справ УРСР, О.М.Ткаченкові – першому заступникові голови Державного агропромислового комітету УРСР – міністрові УРСР.

Діяльність ОГ ПБ ЦК КПУ мала абсолютно закритий характер. На її документи, як і на всі інші, що розкривали ситуацію на ЧАЕС і довкола, було накладено гриф «Цілком таємно», знятий лише з набуттям Україною незалежності. Відсутність інформації або використання дезінформації всередині країни та за її межами викликали обурення й незадоволення діями влади, породжували недовіру до неї. А тим часом тільки перелік питань, поставлених на першому засіданні ОГ ПБ ЦК КПУ, засвідчує великі зусилля, які влада намагалася докласти до вирішення проблеми. Навіть цей, далеко не повний, перелік напрямів роботи має бути засторогою для сучасних розробників енергетичних стратегій щодо активного розвитку атомної енергетики в Україні.

Протокол засідання від 3 травня 1986 р. включає двадцять пунктів, які варто тут навести (окрім першого, організаційного) для розуміння складності ситуації. Отже ставилися завдання забезпечити щодобовий збір інформації про обстановку та хід ліквідації наслідків аварії; уживати заходів з виготовлення конструкцій і залізобетонних блоків за вимогою Урядової комісії; організувати термінове будівництво необхідної кількості могильників для захоронення води, що використовується для дезактивації техніки, будівель і споруд; продовжити виготовлення скидних пристосувань для заправки реактора у відповідності з замовленнями Урядової комісії; мати їх не менше тридобового запасу; забезпечити доставку необхідних матеріалів в аварійну зону; відкрити піщані кар'єри за межами 30-кілометрової зони, зробити

під'їзди до них; залучити населення для виконання робіт у кар'єрах; забезпечити проведення евакуації населення, а також худоби із зони за визначенням Урядової комісії; завчасно повідомляти населенню про евакуацію; ужити належних заходів для розміщення евакуйованих на новому місці проживання; проводити відповідну роз'яснювальну роботу серед місцевого населення; закріпити активістів за кожними десятьма дворами для виявлення питань, що виникали в евакуйованих, обліку їх та передачі виконкомам місцевих рад народних депутатів для вирішення; забезпечити надання евакуйованим роботи, а в разі необхідності надавати їм допомогу у виїзді на нове місце проживання; організувати прийом евакуйованих дітей у школи та дошкільні заклади; особливу увагу звернути на створення нормальних умов для учнів 10-х класів; установити суворий контроль за своєчасною доставкою продовольства й товарів першої необхідності в місця зосередження евакуйованого населення й забезпечити торгівлю цими товарами; організувати на належному рівні побутове обслуговування та громадське харчування; забезпечити суворе виконання вимог медичної комісії, створеної Урядом СРСР; налагодити медичний облік усіх евакуйованих; розгорнути медичні пункти; залучити необхідну кількість медичних працівників з інших областей республіки; забезпечити їх нарівні з евакуйованими продуктами харчування; організувати регулярний подвірний обхід працівниками охорони здоров'я, контроль за станом здоров'я людей, які прибувають, якістю продуктів харчування та води; підготувати прохання в Раду Міністрів СРСР про постачання у травні ц. р. всіх автобусів, виділених республіці за фондами на 1986 р., а також про відновлення знятих з Української РСР фондів на автобуси; здійснювати суворий контроль за станом навколишнього середовища – повітря, води, ґрунту; збільшити кількість пунктів контролю та частоту проб, забезпечити дублювання взяття проб; провести ревізію всіх артезіанських свердловин, знати їх кількість, розташування, якість води; підготувати пропозиції про використання продуктів рослинництва і тваринництва, що зазнали впливу радіації, а також про інформування населення з цих питань; внести пропозиції про завезення молока в м. Київ з інших областей республіки; підготувати до 9 травня ц. р. прогноз радіаційної обстановки по мінімуму й максимуму та відповідні рекомендації; проводити повний дозиметричний контроль усіх транспортних засобів, що прибувають у Київ, забезпечити вжиття необхідних заходів з їх повної дезактивації тощо.

Наведений перелік завдань не включав політичних і науково-технічних проблем, пов'язаних безпосередньо зі зруйнованим реактором 4-го енергоблоку ЧАЕС, вибором способу ізоляції його від довкілля, захистом повітря, водних поверхонь та ґрунтів у безпосередній близькості до станції. Вирішення цих питань взяла на себе Урядова комісія. Однак усі наступні засідання ОГ ПБ ЦК КПУ, протоколи і стенограми яких опубліковано у збірнику, віддзеркалюють намагання республіканських властей вирішувати весь комплекс поставлених проблем. Проте особливість радянської політичної системи – ухвалювати правильні, виважені рішення та не виявити політичної волі до їх реалізації – проявила себе й тут. Мала місце недостатня координація дій, проголошена

турбота про евакуйованих та залучений персонал, зокрема медиків, часто залишалася лише словами. Вимога оперативного забезпечення матеріально-технічними ресурсами призвела до їх вихолощення з наближених до зони територій. Дезактивація доріг і будівель, як виявилось, була нераціональним витрачанням ресурсів у зв'язку із поновленням забруднення через короткий час. Контроль якості води, продуктів харчування, сільськогосподарської продукції, який мав би бути тотальним, таким не став через відсутність в УРСР достатньої кількості вимірювального обладнання. Медичне обслуговування мало багато вад, зокрема й через закритість інформації з радіобіології навіть для фахівців...

Протоколи і стенограми засідань ОГ ПБ ЦК КПУ, уміщені у збірнику, показують глобальність проблеми, породженої вибухом реактора на атомній станції, відображають вимушене залучення значної кількості партійно-господарських працівників, військових спеціалістів та фахівців різних галузей науки й виробництва до виконання вказівок Урядової комісії ПБ ЦК КПРС та до вирішення проблем, що виникали, на місцевому й республіканському рівнях. Крім безпосередньо членів ОГ ПБ ЦК КПУ, в її роботі впродовж року взяли участь близько 300 осіб як із Києва, так і з інших міст УРСР, а також Москви. І через тридцять років після аварії, порівнявши рішення й дії окремих учасників процесу, відображені у збірнику, із величезною кількістю сучасної інформації про неї, можна відзначити роль певних осіб та їх внесок у розв'язання проблем. Так, необхідно відзначити зусилля Академії наук УРСР в особі її президента Б.Є.Патона, директора Інституту ядерних досліджень академіка І.М.Вишневського, директора Інституту колоїдної хімії та хімії води А.Т.Пилипенка, академіка-секретаря відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства АН УРСР І.К.Походні, директора Інституту проблем матеріалознавства академіка В.І.Трефілова, ученого в галузі фізико-хімії та технології дисперсних неорганічних і вуглецевих матеріалів, начальника відділення Інституту загальної та неорганічної хімії АН УРСР В.В.Стрелка та багатьох інших, від знань, принциповості й виваженості позиції яких у той момент багато залежало.

Складність і масштабність проблеми була такою, що у засіданнях Оперативної групи в Києві брали участь представники вищих ешелонів влади з Москви, наприклад С.П.Буренков – міністр охорони здоров'я СРСР, Л.А.Ільїн – віце-президент Академії медичних наук СРСР, Ю.А.Ізраель – голова Держкомгідромету СРСР, член-кореспондент АН СРСР. Неодноразовими в матеріалах засідань є посилання на заступника голови Ради Міністрів СРСР із машинобудування І.С.Силаєва, міністра внутрішніх справ СРСР О.В.Власова, міністра середнього машинобудування СРСР Ю.П.Славського, начальника Всесоюзного промислового об'єднання «Союзатоменерго» міністерства енергетики й електрифікації СРСР Г.А.Веретенникова, заступника начальника ЦО СРСР – начальника Управління підготовки народного господарства по цивільній обороні Г.П.Яшкіна та ін.

Науково-довідковий апарат збірника містить розгорнуті примітки, іменний і географічний покажчики, список скорочень та маловживаних слів.

Завдячуючи цим допоміжним можливостям можна провести глибокий аналіз кола проблем, породжених аварією, участі в роботі ОГ ПБ ЦК КПУ партійних і господарських працівників республіканського, обласного й місцевих рівнів, медиків, будівельників, транспортників, аграріїв та ін. Вивчати матеріали можна не тільки крізь призму персональних даних, а і їх географічну складову.

Вихід у світ книги «Чорнобиль: Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988)» – надзвичайно важливий і, будемо сподіватися, не останній крок в оприлюдненні інформації про аварію на ЧАЕС та зусилля з її мінімізації. Подібні публікації, збагачуючи наші знання, мають стати уроком і пересторогою майбутнім поколінням.

Н.П.Барановська (Київ)